

І. Є. Ярова, к. е. н., доцент, Сумський державний університет

У статті досліджуються теоретико-концептуальні підходи до розуміння простору лісогосподарювання у контексті трансформаційних процесів у лісовому комплексі України. Особливу увагу приділено питанням щодо визначення структурно-функціональної побудови простору лісогосподарювання.

Ключові слова: просторовий аналіз, простір лісогосподарювання, лісовий комплекс, трансформації, економічний простір, структура, лісоресурсний простір.

Постановка проблеми. Подальший розвиток нової парадигми природогосподарювання, яка характеризується інноваційністю, знанняємністю, зміною форм і проявів суспільних (економічних) відносин, поглибленням напрямів збалансованого екосистемного розвитку, формуванням нових механізмів забезпечення регулювання природно-ресурсних відносин, потребує осмислення і у форматі просторової організації лісогосподарювання.

Слід сказати, що просторовий підхід як методологія дослідження лісогосподарських систем з позиції їх розподілу, розвитку та трансформації у просторі недостатньо розроблений в теоретико-методологічному ракурсі. На практиці не використовуються теоретико-концептуальні засади сталого розвитку просторових систем для удосконалення економіко-екологічних засад просторової організації лісогосподарювання. Простір лісо- господарювання - багатомірний по своїй суті, оскільки є інтегральним результатом взаємодії економічних, фінансових, інформаційних, інноваційних, соціальних, екологічних, а також інституціональних складових.

Розробка теоретико-методологічних, концептуальних основ простору лісогосподарювання є важливою проблемою економіки лісового господарства (в широкому розумінні) у контексті методології постіндустріального розвитку, принципів сталого розвитку теорії, а також потокової та процесної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія просторової економіки, просторово-економічний підхід дослідження регіональних (територіальних) природно-господарських систем знайшли відображення в працях вітчизняних учених, серед яких І.К.Бистряков, О.А. Бяжков, В.Н. Василенко, О.Г. Гранберг, Б.М. Данилишин, Н.В.Павліха, Т.В. Пєпа та ін.

Значний внесок у розв'язання еколого-економічних проблем використання і відтворення лісових ресурсів у територіально-просторовому вимірі, формування економічних механізмів просторового розвитку лісового комплексу зробили такі вітчизняні вчені, як І.Я. Антоненко, Р.Г. Дубас, В.А. Голян, Я.В. Коваль, П.І. Лакида, І.М. Лицур, Є.В. Мішенін, І.М. Синякевич, О.І. Фурдичко, М.Х. Шершун та ін.

Наукові розробки вітчизняних і зарубіжних учених мають велике теоретико-концептуальне та практичне значення, вони характеризуються широтою охоплення та глибиною дослідження проблем сталого просторового розвитку лісогосподарювання, а також обґрунтованістю наукових положень. Разом з тим, формування сучасного безперервного простору лісогосподарювання потребує чіткості визначення його сутності, змісту, структурних елементів, особливостей формування та трансформації.

Методологія просторового аналізу ефективності та результативності функціонування лісового комплексу, використання лісоресурсного потенціалу полягає у забезпеченні

можливості цілісної оцінки лісо- господарювання як системно-комплексного явища, яке досліджується, одночасно за різними напрямками: економічним, лісівничим, екологічним, соціальним, духовним і т.д. Цікаво відмітити, що методологія просторового аналізу знаходить певне відображення в розкритті сутнісно-змістовної основи категорії «простір», яке у свій час надав І.Кант: «...простір є ...формою зовнішнього споглядання (формальне споглядання), а не дійсний предмет, який можна було б споглядати ззовні» (цитуються згідно з [1, с.62]). Згідно цієї ж роботи [1,с.62] лісогосподарський простір також можна трактувати як прості розгортання категорії управління лісовим (лісо- ресурсним) комплексом, а в більш широкому розумінні – суб'єкта лісогосподарювання.

Теоретичні підходи до дослідження економічного простору, згідно роботи [2], розділяють на п'ять груп: територіальний, процесний, ресурсний, інформаційний та інституціональний. У нашому дослідженні *простір лісогосподарювання* ми розглядаємо як сполучення компонентів (суб'єктів та об'єктів) лісоресурсного потенціалу, територіального лісоресурсного капіталу та соціо-еколого-економічного середовища в межах певного регіону лісогосподарювання з їх зв'язками і різноманітними відносинами та інтересами.

Структуризація економічного простору лісогосподарювання в залежності від цілей дослідження можлива за такими критеріями:

1. За масштабом (рівнем) лісогосподарювання: мега-рівень, субрегіональний рівень, макрорівень, мезорівень, макрорівень, а також локальний рівень.

2. За функціональним призначенням: економічний, лісоресурсний, екологічний, соціальний, інформаційний, комунікаційний, ринковий, інституціональний, інноваційний, підприємницький, культурно-освітній, духовний та інші.

3. За видами організації лісогосподарювання: державнорегульований, підприємницько-орієнтований, ринковоорієнтований, а також комплексний, спеціалізований.

4. За рівнем розвиненості. На основі інтегральних, комплексних оцінок застосовується різноманітна рівнева градація, зокрема: рівень вищий від середнього, середній рівень, рівень нижчий від середнього.

5. За характером місткості: потенційний, реальний, зайнятий (обсяги господарювання, які були досягнуті в минулі періоди).

6. За характером насиченості: однорідний, змішаний, розосереджений. Рівнева оцінка (сильно, середньо та слабо насичений) визначає перспективи стратегії просторового лісогосподарювання. І тут треба відмітити, що корисність, яка створюється додатковою одиницею блага поза кордон насиченості, дорівнює нулю або негативна, тобто придбання цієї одиниці товару або не створює корисності, або створює антикорисність [3, с. 173]. У цьому контексті можна

говорити, наприклад, про «насиченість» простору лісогосподарування водно-болотними угіддями. Також важливо приймати до уваги інформаційну насиченість [3, с.173], яка може мати прояв в насиченості інформаційного простору лісогосподарування, при якому система не може достатньо швидко дати відповідь на всі поставлені запитання (здійснені запити). Це знижує ефективність функціонування інформаційного простору.

7. За характером щільності. Під щільністю економічного простору лісо- господарування розуміється ступінь насиченості даної території лісо- ресурсними об'єктами, елементами продуктивних сил лісового сектору. Зокрема, це стосується лісистості території, щільності лісової інфраструктури з відповідною градацією рівнів оцінки.

8. За характером напруженості.

9. За ступенем освоєності (розміщення).

10. За формами відтворювальних процесів: дисперсний, слабоструктурований, екологізований та ін.

11. За особливостями зовнішньоекономічної інтеграції: залежний від екзогенних факторів; транскордонний, експортно-орієнтований, імпоротно-орієнтований.

Багатогранність економічного простору обумовлює його інтерпретацію через сукупність певних властивостей (характеристик), які мають якісну визначеність [4]. Якісна визначеність економічного простору лісо- господарування має прояв в наявності необхідних та достатніх умов, в яких доводиться існувати, функціонувати, взаємодіяти суб'єктам лісогосподарування в межах лісоресурсного простору. Основні параметричні характеристики, за допомогою яких економічний простір лісо- господарування отримує свою якісну визначеність такі: місткість, насиченість, щільність, освоєність (розміщення), зв'язаність, напруженість.

Варто зауважити, що єдність та взаємозв'язок якісних та кількісних параметричних характеристик простору лісогосподарування потребує системної наявності певних критеріїв оцінки, зокрема, інтегральних та індексних. Крім того, структуризація економічного простору лісогосподарування повинна відображати якісну визначеність економічного простору лісогосподарування.

Зв'язаність простору лісогосподарування кількісно характеризує ступінь інтенсивності господарських, еколого-економічних, соціальних та інших взаємодій між різними суб'єктами лісогосподарування, а також переміщення (мобільності) основних факторів відтворювальних лісогосподарських процесів. При цьому необхідно враховувати швидкість (інтенсивність), прискорення, а також напрями відповідних взаємодій та факторів.

Напруженість простору економічного лісогосподарування можна визначити як соціо-еколого-економічний стан лісогосподарування, що виникає у відповідь на екстремальні ситуації в системі господарування. Це також стан простору лісогосподарування, пов'язаний з дестабілізуючими процесами в суспільстві, конфліктами та протиріччями, а також незадоволеністю, яка виникає в результаті великого розриву між рівнем очікувань позитивних змін в різних сферах суспільного життя та рівнем реалізації цих очікувань [5]. Слід говорити і про екологічну напруженість.

Застосування принципів процесної економіки у сфері просторового лісогосподарування передбачає певну класифікацію відтворювальних процесів різноманітного характеру та їх змістовно-цільової орієнтації. Так, наприклад,

згідно роботи [6], в економічному просторі виділяються такі процеси: основні економічні процеси; допоміжні економічні процеси; процеси життєзабезпечення; деструктивні процеси, що протидіють господарській діяльності.

Активізація сталого просторового розвитку лісового комплексу повинна здійснюватися на таких концептуальних положеннях, які забезпечать гармонічну та безперервну трансформацію простору лісо- господарування на ринково орієнтованих засадах:

1. Поступове розширення застосування ефективних ринкових відносин в системі лісогосподарування на різних просторових рівнях господарування з урахуванням критичної оцінки зарубіжного досвіду реалізації трансформаційних процесів у лісовому секторі.

2. Збалансований та поступовий перехід до різноманіття форм власності на лісоземельні угіддя та організаційно-правових форм лісогосподарського підприємництва з урахуванням територіально-просторових особливостей функціонування лісових екосистем.

3. Активізація реалізації державної лісової політики у контексті принципів сталого розвитку на різних просторових рівнях лісо- господарування з визначенням стратегічних орієнтирів (етапів, пріоритетів, механізмів).

4. Дієве розширення повноважень органів місцевого самоврядування, регіональних і місцевих органів управління соціально-економічним та природно-ресурсним розвитком, а також підвищення рівня самостійності територіальних громад у вирішенні проблем просторового лісогосподарування.

5. Забезпечення сталого просторового лісогосподарування на пріоритетність екосистемного, соціально-екологічного концепту у лісовій справі, стимулювання збалансованого розвитку, підвищення ролі фінансово-економічних відносин в межах територіального лісоресурсного капіталу.

6. Екстенсивне та інтенсивне прискорення трансформаційних процесів у сфері просторового лісогосподарування на інноваційно-інвестиційній та підприємницькій основі, а також підвищення ефективності та результативності транскордонного співробітництва у лісовій справі.

7. Удосконалення інституціонального оформлення просторового лісо- господарування в якості складової економічного простору країни, системного регулювання відносин (особливо фінансово-економічних) суб'єктів простору лісогосподарування, а також принципів функціонування глобального лісового господарства у територіально-просторовому вимірі.

8. Сприяння комплексному, інтегрованому багатоцільовому лісо- господаруванню в межах територіального лісоресурсного метапростору лісо- господарування.

Реалізація окреслених напрямів щодо активізації та дієвості трансформаційних процесів простору лісогосподарування є необхідною умовою забезпечення економізації та екологізації територіально-просторової організації раціонального використання та відтворення лісового (лісо- ресурсного) потенціалу. Результативність та ефективність безперервної трансформації простору лісогосподарування визначається дотриманням системи принципів, які, наприклад, поділяються на принципи загальноекономічного (комплексності, системності, історизму, науковості, ефективності та ін., всього 26) і специфічного (функціональної інтеграції,

ієрархічності, зворотнього зв'язку, необхідності та доцільності, різноманітності, всього 25) характеру [7, с.40].

Формування та розвиток лісгосподарської системи як єдиного органічного цілого на основі використання переваг економічного простору лісгосподарювання зумовлює формування між його складовими (компонентами) структурованої цілісної системи зв'язків. Трансформаційні процеси обумовлюють зміни як в окремих частинах цілого, так і у всій структурі лісгосподарської системи [8].

Далі важливо відмітити, що функціонування територіального господарсько-лісоресурсного комплексу в межах простору лісо- господарювання об'єктивно вимагає використання цілого комплексу оцінок для встановлення на їх основі платежів за користування корисними послугами лісів, за рахунок яких у сукупності і буде формуватися відтворювальний фонд лісових біогеоценозів.

Основна складність використання вартісних показників та ринково спрямованих мотиваторів при оцінці результатів відтворення лісових біогеоценозів у просторово-часовому вимірі полягає у тривалості цього процесу, яка призводить до неспівставлення витрат і результатів. Однак, якщо брати до уваги в якості об'єкта планування (програмування) не окремі обрані деревостани (ділянки), а територіальну (районну) сукупність лісових екосистем в межах простору лісгосподарювання з певним рівнем експлуатаційних

та захисних (екологічних) функцій (послуг), то часові перешкоди можуть бути таким чином усунені.

Висновки. Контент сутнісної основи простору лісгосподарювання зводиться до трактування поняття «економічний простір», яке має багатоаспектний характер. Сутність економічного простору лісо- господарювання розкривається через особливості господарської діяльності у сфері використання, відтворення, охорони та збереження лісоресурсного потенціалу, а також функціонування територіального лісоресурсного капіталу. Економічний простір лісгосподарювання локалізується в географічному просторі і може мати певні адміністративні, організаційно-правові чи конкретні природно-географічні межі, а також зони функціонування територіального лісоресурсного капіталу (наприклад, це лісовий кластер, зони транскордонного співробітництва в системі глобального лісового господарства та ін.).

Дослідження економічного простору лісгосподарювання виходить за межі змістовної основи економіки лісового господарства, теоретико-методологічної бази регіональної економіки, тому існує проблема формування нового напрямку в реалізації сталого просторового лісо- господарювання, що потребує консолідації досліджень в єдине ціле.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з формуванням організаційно-економічної моделі трансформації простору лісо- господарювання у контексті принципів сталого розвитку.

Список використаної літератури:

1. Бистряков І.К. Метасистемні особливості формування геоекономічного простору розвитку // Геоекономічні сценарії розвитку і Україна: монографія/ М.З.Згуровський, Ю.М. Пахомов, А.С. Філіпенко та ін. - К.: ВЦ «Академія», 2010.-С.48-65.
2. Урунов А.А. Единое и общее экономическое пространство / А.А. Урунов. – М.: ИД «СИНЕРГИЯ», 2014. – 388 с.
3. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике. Энциклопедический словарь.-Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005.-384с.
4. Василенко В.Н. Об основных конструктивных элементах экономического пространства/ В.Н.Василенко//Економіка та право.-2009.-№2.-С.5-10.
5. Шмонин Д.А. Методологические предпосылки оценки социальной напряженности в сфере социально-трудовых отношений / Д.А.Шмонин // Социология.-1999.-№3.-С.4-7.
6. Бияков О.А. Теория экономического пространства: методологический и региональный аспекты /О.А.Бияков.-Томск: Изд-во Том.ун-та, 2004.-152 с.
7. Пєпа Т.В. Регіональні проблеми трансформації економічного простору України: теорія, методологія, практика: дис...доктора екон.наук: 08.10.01/Пєпа Тарас Вадимович.-К.,2006.-446 с.
8. Бавико О.Є. Архітектура сучасного регіонального економічного простору/О.Є. Бавико// Економіка та держава. -2012.-№7.-С.18.

Yarova I. Ye. Essential features and characteristics of space forestry of Ukraine

The article deals with theoretical and conceptual approaches to understanding the forest management space in the context of transformation processes in the forestry complex of Ukraine. Particular attention is paid to the issues of determining the structural and functional construction of forest management space.

Key words: *spatial analysis, forest management, forest complex, transformation, economic space, structure, forest resource space.*

Яровая И.Е. Сущностные признаки и содержательная характеристика пространства лесохозяйствования Украины

В статье исследуются теоретико-концептуальные подходы к пониманию пространства лесохозяйствования в контексте трансформационных процессов в лесном комплексе Украины. Особое внимание уделяется вопросам относительно определения структурно-функционального построения пространства лесохозяйствования.

Ключевые слова: *пространственный анализ, пространство лесохозяйствования, лесной комплекс, трансформации, экономическое пространство, структура, лесоресурсное пространство.*

Дата надходження до редакції: 23.08.2018

Рецензент: д.е.н., професор Мішенін Є.В.